

THEMA

VERKENNING

‘Zodat zij geen verontschuldiging hebben’

H.M. Ohmann

We hebben stilgestaan bij de natuurpsalmen. Maar je kunt aan alles merken vanwaar zij herkomstig zijn. Uit de liederenschat van een volk dat van ‘s HEREN wegen en werken weet. Het zal de lezer wel eens opgevallen zijn, dat in deze psalmen schepping en geschiedenis naadloos in elkaar overgaan. Lees maar eens Psalm 136. Hemel, aarde, grote lichten, zon en maan en in één ruk gaat vers 10 door met: ‘die Egypte sloeg in zijn eerstgeborenen ... en Israël uit hun midden uitleidde ... met sterke hand en uitgestrekte arm.’

Toen ik nog jong was, heb ik me daar wel eens kwaad over gemaakt.: Dat zo’n psalm nu toch niet met een apart kopje onderscheid maakte tussen *algemene* en *bijzondere* openbaring! De dichter heeft die dogmatische kritiek niet kunnen horen. En anders had hij zich er nog niets van aangetrokken. Voor hem lag het allemaal in één lijn. Psalm 147 en 148 zijn er ook goede voorbeelden van!

Religieus besef

Als we dit goed in het oog houden, begrijpen we ook dat wij met de voorbeelden die prof. dr. J.H. Bavinck geeft in zijn boek *Religieus besef en christelijk geloof*, op een heel andere lijn zitten. Met die voorbeelden. Niet met de auteur, die wij hoogachten en die in latere jaren steeds meer oog heeft gekregen voor de betekenis van Romeinen 1:18v voor het vraagstuk van een eventuele ‘natuurlijke Godskennis’. In zijn zojuist genoemde boek wijst hij op vijf elementen die herkenbaar zijn in het religieuze besef, zoals zich dat bij alle volken en mensen die leven buiten de kring der bijbelse openbaring, voordoet. Hij noemt dan als eerste het Totaliteitsbesef. Het op de wijde zee of in een donkere nacht plotseling overweldigd zijn van de onafzienbare alheid die ons omringt, waarbij vergeleken de mens zich maar een stipje voelt. Bavinck verhaalt van mensen die hij heeft ontmoet en die dit was overkomen. Hij wijst op India, China en Japan als landen of volken waar dit totaliteitsbesef de dragende gedachte is geworden van het religieuze leven van brede stromingen. Maar dit niet alleen. Wie de wereldreligies nagaat of eens iets leest van ‘grote geesten’ en ‘diepe denkers’, komt in aanraking met een zeker normbesef dat over de gehele wereld voorkomt. (Nota bene: buiten de lichtkring van Gods openbaring.) Nog sterker: onder heel wat heidense volken stuitte men op de Betrokkenheid op een Hogere Macht. We schrijven met hoofdletters, want volgens sommige onderzoekers zijn we hier toch wel dicht in de buurt van het christendom. Nog sterker: onder (sommige) volken maakt zich zelfs een *Verlossingsbehoefte* kenbaar. Maar dat is toch sterk. Dat zou je alleen bij christenen verwachten, die Jezus de Christus als hun Verlosser hadden leren kennen. Maar nee, ook in India deed die behoefte zich gelden en sommige uitlatingen van religieuze leiders brachten iemand in de waan dat je met een christen te doen had. In Japan had zich dit ‘geloof’ nog fijner vertakt, nl. tot de vraag aan wie of wat de verlossing te danken was: aan de goede werken of aan het geloof. Zodat roomse missionarissen meenden ook bij de boeddhisten de lutherse ketterij aan te treffen.

We zouden nog door kunnen gaan, maar genoeg hierover. Als we maar goed begrijpen dat al wat we releveerden, op rekening moet geschreven van ‘religieus besef’. Dat is heel iets anders dan het geloof dat ontspruit aan de bijbelse openbaring. In de Psalmen. En in het Nieuwe Testament. Het Nieuwe Testament beweegt zich voort in de lijn van en bouwt voort op het Oude. Daar gaat niets van af. Maar in deze nieuwe openbaringsfase, om het zo te noemen, verschijnen vele zaken in een nieuw licht. Ook al waren er ‘Ansätze’ onder het Oude.

Heidenen

Waar het ons nu om gaat, is dat de heidenen duidelijker dan voordien binnen de gezichtskring van de Openbaring komen. De grenzen die eeuwen lang de Israëlieten van de buitenwereld om hen heen hadden afgezonderd, vervaagden langzamerhand en waren bestemd om te verdwijnen. Welbeschouwd werd dat proces al eeuwen lang voorbereid. In het tweede deel van Jesaja ziet de profeet ze al in grote scharen naar Sion komen (hoofdstuk 60 t/m 62). En sedert de ballingschap en de daaropvolgende diaspora kon men de Israëlieten treffen in aller heren landen te midden der heidenen en ze verloochenden in den vreemde hun Joodse afkomst niet. Dat heeft de aandacht der heidenen ook getrokken en menigeen voelde zich zo tot die ongewone religie aangetrokken, dat hij als Godvrezende of proseliet ging meelevend met of

resp. zich liet inlijven bij dat Joodse volk.

Dat zijn de Joden. Onopzettelijke wegbereiders voor het evangelie. En hier valt de naam van Paulus, de apostel der heidenen. Door de dienst van Paulus strekte de bemoeienis van de God van Israël, nu de God van Jezus Christus, zich tot de heidenen uit. Heidenen! En de vraag dient zich aan: hoe bekijkt en beoordeelt de apostel deze mensen? Als we nog even verwijzen naar dat religieuze besef, is Paulus naarstig aan het speuren of en waar hij dat kan ontdekken?

Opgemerkt is wel dat Paulus dat zou hebben gedaan in de zogenaamde Areopagusrede in Handelingen 17:22v.

Bijvoorbeeld in de aanhef: 'Mannen van Athene, ik zie voor mijn ogen, dat gij in elk opzicht buitengewoon ontzag voor godheden hebt' (Statenvert: 'meer dan godsdienstig zijt'). Is dat een compliment? Het lijkt zo. Maar wie vers 16 heeft gelezen, is op zijn hoede: 'Paulus' geest werd in hem geprikkeld, toen hij zag, dat de stad zo vol afgodsbeelden was.' Is het dan wel eerlijk, is gevraagd, om met een compliment van wal te steken? We antwoorden: het is geen compliment. Het is niet anders dan een aanloop om tot een gesprek, dus allereerst om tot het overbrengen van zijn boodschap te komen. Daar hoort de zogenaamde 'captatio benevolentiae' bij. Het bij voorbaat voor zich innemen van de hoorders; het winnen van hun genegenheid. Is er iemand die durft beweren dat dit niet gepermitteerd is. Als dat ook niet mag, waar blijf je dan als zendeling?

Laat dat maar aan Paulus over. Die heeft vaker met dit bijltje gehakt. Bijvoorbeeld in Handelingen 14:15v. Toen begon hij ook met 'de levende God, die de hemel, de aarde, de zee en al wat er in is, gemaakt heeft.' Dus met de schepping. Toen zei hij er meteen bij dat ze zich tot die God, die Zich in voorbije eeuwen niet onbetuigd had gelaten, *moesten bekeren*. Goddelijke bemoeienis is de aanloop tot en de onderbouwing van Paulus' christelijk getuigenis. In dezelfde trant is zijn rede op de Areopagus opgebouwd: 'De God die de wereld gemaakt heeft en al wat daarin is, die een Heer is van hemel en aarde...'. Zo benadert, zo pakt de apostel de heidenen aan. Ze waren 'vreemd aan de verbonden der belofte, als uitgesloten van het burgerrecht Israëls, zonder hoop en zonder God in de wereld' (Ef. 2:12).

Romeinen 1

En nu is de weg vrij voor de bekende passage in Romeinen 1:18v, die tot eindeloze discussies aanleiding heeft gegeven. Onomwonden wordt het daar gezegd: '*Want toorn van God openbaart zich van de hemel over alle goddeloosheid en ongerechtigheid van mensen, die de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden*'. En we lezen door in vers 19: '*daarom dat hetgeen van God gekend kan worden in hen openbaar is, want God heeft het hun geopenbaard.*' Geopenbaard, staat er. En ik kan me best voorstellen dat iemand die deze tekst op zich laat inwerken, vreemd opziet en vraagt: wat? Wat bedoelt Paulus met openbaring? Aan dit woord, dat in het Oude Testament zo'n duidelijk stempel krijgt van een rechtstreeks Goddelijk ingrijpen in de loop der historie van zijn volk, zou iemand kunnen ontlenuen dat er dan ook iets dergelijks in de heidenwereld moet hebben plaatsgegrepen. Maar op wat voor geheime bronnen of documenten moet de apostel beschikken of zich beroepen, waar het Oude Testament geen weet van had? Dat moet wel de schepping en onderhouding van de hele wereld zijn, zoals art. 2 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis daarover spreekt, een belijdenis die wij allen onderschrijven. Maar, is die wel zo 'voldoende om de mensen te overtuigen en hun elke verontschuldiging te benemen'? Hoe komt het dan dat het heidendom alle eeuwen door heeft standgehouden en met verloop van tijd aan de winnende hand schijnt te zijn. Een schijn die niet bedriegt. Denk aan de hand over hand toenemende ontkerkelijking en de hele secularisatie van het leven.

Antwoord

Dat God zich openbaart, staat als een paal boven water. Maar, openbaring van Gods zijde vraagt om een respons van de kant van de mens. Het Woord wacht op een antwoord. En dan komen we terug op dat 'de waarheid in ongerechtigheid ten onder houden'. Het punt wordt: God is bekend. Maar wat doet de heidense mens met die kennis? Hij houdt die ten onder. *Hij dringt die weg uit zijn leven*. En daar, in die woorden, staat het mensdom voor ons in zijn ellende. En in zijn boosheid.

Ellende en wat dat woord allemaal inhoudt aan verdriet, tegenspoed, onvrede en alles wat hun overkomt en zij zichzelf aandoen. Maar is ons commentaar: och, die arme stumpers? In vele opzichten wel. En waar zending of evangelisatie wordt gedreven, daar komt ook hulpverlening op gang. Maar we stuiten ook bij die arme heidenen op een wereld van ongerechtigheid en boosheid. Alles wat God verboden heeft, wordt daar vrijelijk bedreven. Dat is te zeggen: tenzij de adat of iets dergelijks er een stokje voor steekt of ergens een taboe op legt. Dan wordt de blindste heiden namelijk doodsbenauwd. De angst is soms van hun gezichten te lezen. En de 'priesters' of tovenaars oefenen een ondraaglijke pressie uit. En geen lid van zo'n volksgemeenschap, die op het idee komt om de geestelijke, of liever ongeestelijke boeien te slaken. En de afgoden, hun beelden, zien er afschrikwekkend uit. Men zie er maar eens een handboek voor godsdienstwetenschap of over de religies der 'primitieven' op na.

Behoeftte aan verlossing

Maar hoe komt dat? Wat is de verklaring? Noteerde J.H. Bavinck onder de essentiële elementen van het Religieus Besef niet *de Verlossingsbehoefte*? Ja, en dan is het of de heiden van zijn ellendige omstandigheden bevrijd wil zijn. Zeker. Maar nu wordt de vraag klemmend ons uit de Catechismus bekend: Waaruit kent gij uw ellende? Uit de wet Gods. Juist. En die wordt door dezelfde arme heiden in ongerechtigheid ten onder gehouden.

En zeg niet: dat is maar de wet. Want het is de wet van God, de Vader van Jezus Christus, de Verlosser. De heidenen moeten uit het slop worden gehaald. Waar ze zichzelf in gewerkt hebben. Dat is de boosheid, maar ook de tragiek. Een heiden produceert niet maar raak zijn goden; hij verzint niet in soevereine vrijheid zijn rituelen. Zij kunnen niet anders. Een duizenden jaren oude last drukt op hen. De afgoderij die hun deel werd toen zij de ware en levende God hebben verlaten. Toen ontstond een leemte, die zij naar eigen goedvinden hebben willen vullen. Zo'n grote impact heeft eens de dienst van de ware God op het leven van hun vaders gehad, dat de sporen daarvan nooit zijn uitgewist. Zij kozen de leegte met hun afgoden in te vullen en hebben dat gedaan met alle nare gevolgen van dien. Zo kan Paulus schrijven dat God zich niet onbetuigd liet, want het goede dat er nog was, de sprankeltjes licht waar de Dordtse Leerregels III/IV, art. 4 van spreken, zijn te danken aan de God die Paulus preekte.

Heidenen staan niet los van de openbaring. Zij zijn er de hele wereldgeschiedenis door nooit los van gekomen. We gaan niet met de roomse kerk en theologie hier een fundament zien voor de bewijzen voor het bestaan van God. Er zit iets verrassends in dat de mens, de blindste heiden zich nooit zo ver van God kan verwijderen, dat er helemaal geen licht meer in zijn leven valt. Maar echte verlossing uit waarachtig gekende ellende en een zuiver besef van wat zonde is, levert dat niet op.

Evangelisatie en zending

Aan het einde van ons tweede artikel gekomen, rest nog deze vraag. Voor wie evangeliseert, is wat we boven noemden, vertrouwd. Maar het 'evangelisatieobject' kent het geklank niet. Wie hij of zij - ik onderscheid hier man en vrouw - ook moge zijn. En verder zijn er al die mensen die om allerlei redenen buiten de kerk zijn geraakt. Een grote hoop die er gewoon 'niet meer aan doet'; pertinent ongelovigen; agnostici; atheïsten; humanisten. Als we die aanspreken, waarover zullen we het hebben? En waarop kunnen we die aanspreken? Dat zal wel moeten in hun hoedanigheid van mens die op Gods aardbodem mag lopen; die hier zijn plaats mag innemen. Die toch geacht wordt te leven met het oog op een bestemming. Evangeliseren doe je nooit in de ruimte, in het wilde weg. We raken aan het diepste van iemands leven. Diepten waartoe hij zelf niet doorstoot of liever niet doorstoot. Omdat het hem herinnert aan een verleden waarvan hij de last onderbewust met zich meedraagt. Of hij is op de vlucht voor iets waarvan hij zich nauwelijks bewust is. Dat is o.i. de moeite.

Romeinen 1 gebruikt zware woorden. Grof geschut? Handelingen 17 komt de mens ook niet in het gevlij. Zouden we hem maar niet liever met rust laten? Dan denken we aan zijn redding, zijn heil. Dat is wel het eerste motief bij wie evangeliseert. Als ik hem was, zou ik niet meteen op de hemel mikken om zieltjes te winnen.

We leven hier en nu op Gods aarde. Hier begint het eeuwige leven. Waar volgens Paulus en het Oude Testament het leven goed moet zijn. En kan zijn ondanks alle bittere ellende. Mits *in het geloof wordt geleefd*. Als u daarop wijst, hebt u uw boodschap gebracht.

Literatuur

G.C. Berkouwer, *De algemene openbaring* (in de serie 'Dogmatische studiën'), p. 92-106 (hfdst. VI, 'De natuurpsalmen').

Verder de *Korte Verklaring* op de betrokken psalmen, of een andere verklaring op Psalmen.

J.H. Bavinck, *Religieus besef en christelijk geloof*, p. 12-62.

Voor wie zich verder in J.H. Bavinck wil verdiepen:

P.J. Visser, *Bemoeienis en getuigenis*, p. 107-162. In dit boek geeft Visser een weergave en beoordeling van Bavincks ontwikkeling op dit punt.

Ook K. Schilder heeft zich nadrukkelijk met deze materie beziggehouden. En wel in zijn *Heidelbergsche Catechismus*, deel 1, p. 89-94 (over Rom. 1:18-20). En p. 96-98 van hetzelfde werk (over Rom. 2:14-15).

Voor de bespreking van de thema-artikelen

1. Wat denkt u van de term 'natuurpsalmen'? Is dat niet te veel 'eer' voor de natuur? Klopt het woord 'natuur' op de keper beschouwd wel? Moeten we niet liever spreken van 'creatuur' of schepping?
2. Als de HERE, de God van Israël, zich van de 'natuur' bedient, hoe beziet u dat dan? Als een extreme maatregel, alleen te gebruiken in het uiterste geval als God heel boos is? Als een getergd mens die in uiterste woede alles stuk slaat en kapot gooit? Of past het helemaal bij zijn omgang met mensen die dagelijks zijn aardbodem betreden, zijn lucht inademen, dank zij Hem het licht mogen zien?
3. Zou God puur willekeurig met zijn schepselen omspringen? Waarom acht u dat uitgesloten: omdat ons dat in strijd brengt met de verhevenheid van zijn Goddelijke majesteit of ook omdat Hij van zijn kant de 'natuur' graag zo veel mogelijk intact laat, zodat ook natuurrampen een *boodschap* bevatten?
4. Hebt u voor uzelf Psalm 8 wel eens rustig gelezen en overwogen? Kunt u ook verklaren, dat hemel en aarde, mensen en dieren, wraakgierigen en zuigelingen in één adem worden genoemd?
5. Hoe worden in de Psalmen 19, 29 en 93 de verbanden tussen enerzijds de natuur in ruste (19), het geweld van de donder (29) en een stormvloed op aarde (93) met Gods wet en Gods heiligdom anderzijds gelegd?
6. Zelfs in Psalm 104 - zo schoon en verheven - komen helemaal aan het einde de goddelozen opdraven. Doet dat aan de schoonheid geen afbreuk? Ik hoorde een keer een dominee aan het eind van zijn preek - waarin vers 35 een extra nadruk kreeg - de gemeente vragen of ook in hun harten het 'Loof de HERE, mijn ziel. Halleluja' opwelde.
7. Kent u het boek van prof. dr. J.H. Bavinck, *Religieus besef en christelijk geloof*? Ik zou wel eens willen weten wat u van die vijf essentiële elementen van religieus besef in de heidenvolke denkt: Totaliteitsbeleving; Normbesef; Betrokkenheid op een Hogere Macht; Verlossingsbehoefte en Levensleiding. En denk er wel om dat in onze tijd de belangstelling voor de heidense religiositeit (China, India en islam, trouwens ook de keltische druïden en toverij) heel groot is.
8. Spreekt het Oude Testament al over de blijde inkomst van de heidenvolken in Gods gemeente? Vinden we daar al zendingsmotieven? (Psalmen; Jesaja.)
9. Indien u de rede van ds. D.K. Wielenga: 'Paulus en Aratus' in uw bezit hebt, wat is dan volgens deze lector in de zendingswetenschappen de diepe strekking van Handelingen 17:22-31? Komen de heidenen er nog goed af?
10. Wat moeten we denken van Romeinen 1:18v? Wat zijn de kardinale punten? God heeft het hun *geopenbaard*. Doet dit ons spreken van 'arme, onschuldige' schepselen? Of is er zonde? *Wat is die zonde?* Wat zit daarachter? Toont de heiden, die afgoden produceert, zich nu in zijn geniale oorspronkelijkheid? Of toch in zijn diepe afhankelijkheid, omdat hij - hoe dan ook - als een vlinder, een mot, fladdert om de kaarsvlam van de openbaring? Kan hij niet anders? Of wil hij ook niet anders?
11. Wat moeilijker vraag: wat is nu het verschil tussen enerzijds S. Greijdanus en K. Schilder en anderzijds G.C. Berkouwer over die beide woorden in Romeinen 1:20: 'met het verstand doorzien'?
12. Wat moet bij de evangelisatie als doel vooropstaan: de houding van de ongelovige hier op aarde? Of dat hij in de hemel komt? Of is dit een onzuiver dilemma?